

Лопатченко І.М., к.держ.упр., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,

ORCID: 0000-0002-4838-2154,

Батир Ю.Г., к.е.н., доц., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,

ORCID: 0000-0001-5282-3680

Lopatchenko I., PhD of Public Administration, Lecturer of the Department of Public Administration in the sphere of Civil Defense of National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,

Batyr Yu., PhD of Economic Sciences, associate professor, Department of Public Administration in the sphere of Civil Defense, National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

PUBLIC ADMINISTRATION REGARDING ENSURING THE RIGHTS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS UNDER THE CONDITIONS OF THE MARITAL STATE IN UKRAINE

Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб є одним з найактуальніших питань сучасної України в умовах сьогодення. У статті проаналізовано існуючу систему такого захисту та виявляє її недоліки. Автор підкреслює, що держава повинна забезпечити комплексну підтримку ВПО, включаючи не лише матеріальну допомогу, а й сприяння у вирішенні питань житла, працевлаштування та соціальної адаптації. Пропонуються конкретні заходи для вдосконалення системи соціального захисту, які дозволять підвищити її ефективність та доступність для ВПО. Автори наголошують на важливості створення сприятливих умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб у суспільство.

***Ключові слова:** права і свободи, внутрішньо переміщені особи, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, гарантії, соціальний захист, соціальне забезпечення, інтеграція, воєнний стан.*

Social protection of internally displaced persons is one of the most urgent issues of modern Ukraine in today's conditions. The article analyzes the existing system of such protection and reveals its shortcomings. The author emphasizes that the state should provide comprehensive support to IDPs, including not only material aid, but also assis-

tance in solving issues of housing, employment, and social adaptation. Specific measures are proposed to improve the social protection system, which will increase its effectiveness and accessibility for IDPs. The authors emphasize the importance of creating favorable conditions for the integration of internally displaced persons into society.

Key words: *rights and freedoms, internally displaced persons, state authorities, local self-government bodies, guarantees, social protection, social security, integration, martial law.*

Постановка проблеми. Проблема вимушеної внутрішньої міграції та забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб (далі - ВПО) залишається актуальною в Україні. За даними Міністерства соціальної політики, станом на травень 2024 року статус ВПО мають 4,6 мільйона людей. Внутрішньо переміщені особи зіткнулися з проблемою здійснення та захисту своїх прав, гарантованих Конституцією України та міжнародними актами, в тому числі сімейних прав, трудових та соціальних прав, захисту права власності тощо. Також, серед основних проблем, перед якими постають ВПО в Україні – складнощі з інтеграцією у нове середовище, потреба у психологічній допомозі, а також пошуки житла і роботи, але найбільш гостро стоїть проблема житла.

Незважаючи на внесення ряду змін протягом останніх двох років до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», наявні механізми захисту прав ВПО залишаються недостатньо ефективними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми захисту прав внутрішньо переміщених осіб привертають увагу багатьох вчених різних галузей. Варто виділити праці таких вчених, як І. Басова, М. Кобець, А. Коршун, О. Кульга, К. Крахмальова, Є. Мінакова, В. Михайловський, Л. Наливайко, О. Передерій, Т. Середняк, О. Фесенко, О. Чепік-Трегубенко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення актуальних проблем, які пов'язані із захистом внутрішньо переміщених осіб та окреслення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Люди, які через війну переїхали в інше місто чи регіон України, можуть стати повноцінними учасниками економічного та громадського життя в містах і селах, де тепер мешкають. Для цього діє ефективний механізм – ради внутрішньо переміщених осіб при місцевих органах влади. Рада ВПО – це консультативно-дорадчий орган, який об'єднує між собою внутрішньо переміщених осіб з проактивною громадянською позицією, відповідним досвідом і знаннями, щоб ефективніше захищати права та інтереси ВПО в регіоні. Така рада діє на добровільних, позапартійних і волонтерських засадах.

До початку повномасштабного вторгнення ради ВПО були створені переважно у східних регіонах: Краматорську, Харкові, Запоріжжі, Кривому Розі та інших. Зараз такі ради з'являються в багатьох інших областях, адже географія внутрішнього переселення охопила майже всю Україну. Ради ВПО роблять громаду сильнішою, допомагаючи місцевій владі краще розуміти потреби та потенціал переселенців, а переселенцям – інтегруватися в місцеву спільноту та обстоювати свої права. Переселенці (офіційна назва – внутрішньо переміщені особи, скорочено – ВПО) – це люди, які вимушено переїхали з окупованих територій, зони бойових дій, прифронтової зони або просто з місць, де почувалися в небезпеці під час війни, в інші населені пункти чи регіони України.

До повномасштабного вторгнення в Україні було півтора мільйони зареєстрованих переселенців. Після 24 лютого 2022 року їхня кількість зросла й сягнула семи-восьми мільйонів, але частина згодом повернулася додому. Понад чотири з половиною мільйони українців зареєстровані як ВПО (а реєструються далеко не всі). Ще мільйони людей залишаються на окупованих й охоплених війною територіях, і деякі з них теж можуть стати переселенцями. Українська влада заохочує людей виїжджати з цих небезпечних зон, але це не завжди можливо; до того ж часто люди дезінформовані й не розуміють, куди їм їхати, що їх чекає на новому місці [7].

Ради ВПО – це інструмент для ВПО діалогу та взаємодії з владою. Ради шукають системні розв'язання проблем ВПО, пропонують їх місцевій владі, беруть участь у розробці спільних рішень. Підказують, як влада може допомогти переселенцям інтегруватися у громаду, ефективно забезпечити їх житлом та всім необхідним для життя. Ради консультують міжнародні організації, які допомагають Україні загалом і переселенцям зокрема. ВПО завдяки радам отримують інформацію про можливості поселення і працевлаштування, про доступ до соціальних послуг, способи залучення до життя громади тощо.

З метою ефективного захисту прав ВПО на законодавчому рівні 4 серпня 2023 року Уряд затвердив Типове положення про Раду з питань ВПО [7]. Воно регулює діяльність рад ВПО, визначає їх склад та завдання і – найголовніше – рекомендує державним (військовим) адміністраціям та органам місцевого самоврядування створити такі ради для інтеграції переселенців до приймаючих громад. Положення врегульовує багато важливих питань щодо роботи ради ВПО, порядок створення та припинення, основні завдання та права. Це дуже важливо для сталої та злагодженої роботи ради ВПО. Тепер органам місцевої влади зрозуміло, наскільки важливим є такий дорадчий орган для реалізації прав переселенців, зокрема на участь у місцевому самоврядуванні, якого вони, на

жаль, позбавлені, — зазначає Оксана Савицька, провідна юристка програми “Єднання заради дії” [8].

Постанова рекомендує місцевим органам влади створювати ради ВПО, що, як ми сподіваємось, спростить комунікацію між місцевою владою та ініціативними групами, які не можуть достукатись до влади” [7; 8].

Також Кабмін уточнив повноваження, пов’язані з місцевими програмами і співпрацею, сильно розширивши традиційний перелік її суб’єктів:

- Рада з питань ВПО розробляє та пропонує до розгляду відповідним органам проекти місцевих програм підтримки суб’єктів господарювання, які в установленому законодавством порядку перемістили свої виробничі потужності та активи;

- надає організаційну, методичну та консультативну підтримку у розробленні місцевих та регіональних програм у бюджетній сфері та щодо забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб;

- співпрацює з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об’єднаннями, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, міжнародними та національними об’єднаннями, представництвами в Україні міжнародних гуманітарних організацій, благодійними організаціями, організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів, волонтерами, фізичними та юридичними особами тощо [7].

Однією з перших та взірцевих на Заході України серед рад ВПО є Рада з питань ВПО при Закарпатській облдержадміністрації – обласній військовій адміністрації. Слід зазначити, що Закарпатська область із 24 лютого прийняла близько 200 тисяч вимушених переселенців. Рада з питань ВПО при Закарпатській ОВА створена за Розпорядженням Голови обласної державної адміністрації – начальника обласній військовій адміністрації від 01.09.2023 року за № 780, як консультативно-дорадчий орган для участі у реалізації регіональної політики у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів ВПО, сприяння діяльності області у розвитку ефективних механізмів їх адаптації та інтеграції.

До складу Ради входить 18 осіб – 6 представників структурних підрозділів обласної військової адміністрації, 9 внутрішньо переміщених осіб і 3 представника організацій громадянського суспільства. Склад Ради з питань ВПО та Положення про Раду відповідають вимогам Типового положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб, затвердженого Постановою КМУ за № 812 від 04 серпня 2023 року.

Стратегічний та операційний плани Ради з питань ВПО було розроблено в рамках Програми «Єднання заради дії», що впроваджується міжнародною організацією IREX разом із Благодійною організацією "Благодійний фонд «Стабілізуєш суппорт сервісез" та за підтримки Державного департаменту США. Формування стратегічного та операційного

планів відбувалося 14 листопада 2023 року у м. Ужгород за участю членів Ради з питань ВПО при Закарпатській облдержадміністрації – обласній військовій адміністрації. Місія Ради ВПО – провідники змін у сфері підтримки та захисту прав ВПО, що сприяє їх повноцінному включенню в місцеве середовище, як каталізатора ідей та поглядів [8].

Основними проблемними питаннями внутрішньо переміщених осіб у Закарпатській області вважаються наступні:

- невизначеність, відсутність інформації про фактичну кількість ВПО;
- недотримання критеріїв при забезпеченні доступного житла для ВПО;
- низький рівень адаптованості та інтегрованості ВПО у приймаючі громади;
- невідповідність заробітних для задоволення базових потреб/ недостатній рівень компетенцій ВПО для написання проєктів, самозайнятості.

Кожне з визначених питань знаходиться в певній стадії свого вирішення і потребує уваги з боку різних стейкхолдерів.

Залученість ВПО у вирішення питань, що пов'язані з адаптацією, інтеграцією та захистом власних прав через:

- створення та відновлення діяльності організацій громадянського суспільства і благодійних фондів;
- відновлення бізнесу та підприємницької діяльності;
- підтримку у працевлаштуванні в релокованих підприємствах;
- створення спільноти ВПО та взаємодопомогу у інтеграції та адаптації;
- повернення права участі у місцевих виборах;
- інформаційну та консультаційну підтримку;
- особисту відповідальність за інтеграцію в громаду

Наталія Криворучко, голова Ради ВПО при Закарпатській ОВА зазначає, що за опитуванням, яке провела Міжнародна організація міграції (МОМ) у Закарпатській області, 12% ВПО, які проживають у МТП, стикалися з проявами дискримінації (за різними ознаками), а 23% – охарактеризували свої відносини з мешканцями приймаючими громад (місцевими жителями) як «погані».

Місто Ужгород посіло перше місце в Україні за вартістю арендованого житла. На другому місті - Київ, третьому - Львів, четвертому - Чернівці. Все це означає, що ВПО вимушені обирати місцем проживання місця тимчасового проживання (МТП). Дієвим механізмом інформування про потенційні місця тимчасового проживання, відповідальних за МТП осіб, їх контакти та умови проживання є Інформаційний довідник МТП у Закарпатській області, який підготували Закарпатська обласна військова

адміністрація, Центр соціальних служб ЗОВА, Департамент соціального захисту населення ЗОВА.

За умов відсутності соціального житла у громадах, МТП поки що залишаються єдиним можливим безкоштовним прихистком для великих груп ВПО, що переміщуються від зон бойових дій та виїжджають з ТОТ (тимчасово окупованих територій).

Отже, для ефективного захисту прав ВПО необхідно здійснити такі дієві кроки:

1. Пошук системних перепон, які заважають різним сторонам вирішувати зазначені проблеми. Це не означає лише констатацію факту існування проблеми, а є пошуком кореневої причини та її висвітлення.

2. Необхідно формувати запит на державні та місцеві програми, проєкти ОГС, що реально спрямовані на забезпечення інтересів ВПО у різних сферах.

3. Залучати у партнерство органи та організації, які спроможні визначати реальні потреби ВПО і сприяти їх задоволенню, проводити адвокацію.

ВПО у житті громади: залучення до місцевого контексту і створення умов для інтеграції:

- Організація ресурсних зустрічей ВПО з місцевими мешканцями
- Сприяння створенню просторів для ВПО і місцевих жителів
- Зняття бар'єрів у спілкуванні культурі, створення умов для дозвілля
- Організація спільних культурних заходів.

Участь ВПО у розвитку громади:

– Залучення стейкхолдерів для фінансування ідей ВПО з розвитку приймаючих громад

- Програмна підтримка ініціатив малого бізнесу

Сприяння розробці та впровадженню програм щодо забезпечення житлом на рівні громади Закарпатської області:

- Забезпечення житлом;
- Залучення донорів до житлових програм;
- Прийняти програму щодо забезпечення ВПО забезпечення ВПО за рахунок модульних будиночків.

Підвищення спроможності самозабезпечення потреб ВПО:

- Допомога з працевлаштування;
- Ярмарок вакансій для ВПО;
- Провести аналіз якості освітнього рівня ВПО;
- Доступне для молоді навчання;
- Інформування про програми.

Підвищення рівня доступності ВПО до послуг:

- Соціальний супровід для ВПО;
- Доступність до соціальних послуг;

- Забезпечення соціального захисту ВПО;
- Соціальний супровід ВПО-СЖО у громадах;
- Перереєстрація адреси ВПО допомога;
- Доступність медичної допомоги;
- Організація надання психологічної підтримки.

Матеріальна підтримка ВПО:

- Рівномірність у соціальних послугах та гуманітарної допомоги;
- Надання гуманітарної допомоги.

Співпраця з міжнародними інституціями:

- Створити міжнародну спільноту для обміном досвіду;
- Провести міжнародний форум щодо залучення коштів для вирішення проблем ВПО.

Висновки. Держава активно працює над покращенням соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Однак, для досягнення цієї мети необхідно зосередитися на розробці комплексного фінансування, залученні місцевих органів влади до вирішення проблеми та створенні програм забезпечення житлом. Незважаючи на вжиті заходи, соціальний захист внутрішньо переміщених осіб потребує подальшого вдосконалення. Для цього необхідно:

- Створити чіткий і прозорий механізм фінансування соціальних програм для ВПО.
- Залучити місцеві органи влади до розробки та реалізації таких програм.
- Розробити державну програму забезпечення житлом для ВПО.
- Створити фонд соціального житла та визначити правила його розподілу.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#n171>
2. Про облік внутрішньо переміщених осіб. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text>
3. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 року № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text>
4. Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу : Постанова Кабінету

Міністрів України від 30.03.2023 № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2023-%D0%BF#Text>

6. Про затвердження порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 582. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-%D0%BF#Text>.

7. Про затвердження Типового положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.2023 № 812. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-typovoho-polozhennia-pro-radu-z-pytan-vnutrishno-s812-40823>

8. Єднання заради дії. URL : <https://yednanniazaradydii.org.ua/>

References:

1. Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishn'o peremishchenykh osib : Zakon Ukrayiny vid 20.10.2014 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#n171>

2. Pro oblik vnutrishn'o peremishchenykh osib. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 01.10.2024 № 509 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text>

3. Deyaki pytannya zdiysnennya sotsial'nykh vyplat vnutrishn'o peremishchenym osobam. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 08.06.2016 roku № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text>

4. Poryadok nadannya dopomohy na prozhyvannya vnutrishn'o peremishchenym osobam : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 20.03.2022 № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>

5. Pro zatverdzhennya poryadku reyestratsiyi, perereyestratsiyi zareyestrovanykh bezrobitnykh ta vedennya obliku osib, yaki shukayut' robotu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 30.03.2023 № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2023-%D0%BF#Text>

6. Pro zatverdzhennya poryadku formuvannya fondiv zhytla dlya tymchasovoho prozhyvannya vnutrishn'o peremishchenykh osib i poryadku nadannya v tymchasove korystuvannya zhytlovykh prymishchen' z fondiv zhytla dlya tymchasovoho prozhyvannya vnutrishn'o peremishchenykh osib : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 26.06.2019 № 582. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>

7. Pro zatverdzhennya Typovoho polozhennya pro Radu z pytan' vnutrishn'o peremishchenykh osib : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 04.08.2023 № 812. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-typovoho-polozhennia-pro-radu-z-pytan-vnutrishno-s812-40823>

8. Yednannya zarady diyi. URL : <https://yednanniazaradydii.org.ua/>.